

УДК 341:504.06

ЗАХИСТ ЛІСОВИХ ЕКОСИСТЕМ ЯК ОДНЕ З ГОЛОВНИХ ЗАВДАНЬ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

THE FOREST ECOSYSTEM PROTECTION AS A ONE OF THE MAIN TASKS OF THE INTERNATIONAL LAW

Яцухненко Є.С.,
*аспірант кафедри міжнародного права
Національного авіаційного університету*

Стаття присвячена дослідженню значення міжнародно-правового режиму щодо лісів. Проаналізовано відповідну міжнародно-правову нормативну базу та дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених. Автор акцентує увагу на необхідності мобілізації міжнародного права для забезпечення збереження первісних лісових екосистем.

Ключові слова: Міжнародне право навколишнього середовища, джерела МПНС, лісові екосистеми, стале лісокористування, REDD+.

Статья посвящена исследованию значения международно-правового режима в отношении лесов. Проанализирована соответствующая международно-правовая нормативная база и исследования отечественных и зарубежных ученых. Автор акцентирует внимание на необходимости мобилизации международного права для обеспечения сохранения первичных лесных экосистем.

Ключевые слова: Международное право окружающей среды, источники МПОС, лесные экосистемы, устойчивое лесопользование, REDD+.

The article is dedicated to the research of the place of the international law regime concerning forests. The appropriate international law sources and the researches of the native and foreign scientists are analyzed. The Author pays accent to the necessity of further international law mobilization for the ensuring of natural forests ecosystem protection.

Key words: international environmental law (IEL), IEL sources, forest ecosystems, biotic regulation, REDD+.

Постановка проблеми. Протягом останніх десятиліть відбувалася розбудова міжнародно-правового режиму щодо лісів. Міжнародне співтовариство приділяє чим раз більше уваги питанню їх захисту та раціонального використання. Однак проблема знеліснення та деградації лісів так і залишається значною

мірою невирішеною. У той же час знищення лісових екосистем становить загрозу для всього людства, їх захист може бути досягнутий тільки у рамках співпраці усього міжнародного співтовариства. Визначення ролі міжнародно-правового захисту світових лісових екосистем в розв'язанні практичних проблем

та розбудові міжнародного права сприятиме подальшій консолідації відповідних міжнародно-правових норм та виробленню єдиного міжнародно-правового підходу щодо лісів.

Стан дослідження. Дослідженням проблем міжнародно-правового захисту світових лісових екосистем займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як В. Непийвода, І. Бонд, І. Фрай, С. Паркер, Д. Такас, К. МакКензи, В. Бойд, Л. Макабент, Дж. Бруни, А. Ноллкампер, О. Медведева, Е. Гордєєва, В. Хансен та інші. В. Непийвода вважає, що найкращою моделлю розвитку для міжнародного правового режиму щодо лісів є «мішаний підхід», який полягає у поєднанні спеціальних міжнародно-правових угод про ліс та інших документів. На важливості прийняття спеціальної юридично обов'язкової угоди щодо лісів наголошують Е. Гордєєва та В. Хансен. С. Паркер та Д. Такас бачать великий потенціал в стратегії вирішення питань, пов'язаних з лісом, в рамках міжнародно-правового режиму попередження кліматичних змін. Дж. Бруни та А. Ноллкампер наголошують на важливості підвищення уваги до екологічних функцій лісу. Але питання підвищення ефективності міжнародно-правового захисту лісів залишаються невирішеними у доктрині міжнародного права.

Метою цієї статті є аналіз процесу розбудови міжнародно-правового захисту лісових екосистем та вироблення пропозицій щодо того, яким чином має розвиватися відповідна міжнародно-правова джерельна база, зважаючи на те, яке місце має займати цей захист серед завдань міжнародного права.

Виклад основного матеріалу. Лісові екосистеми перебувають у тісному взаємозв'язку з іншими його явищами та процесами. Теоретичні розрахунки та безпосередні спостереження підтверджують, що лісові екосистеми здатні чинити активний вплив на формування сприятливих кліматичних умов. Створюючи зону випаровування над суходолом, потужнішого за випаровування над океаном, що може бути активно регульовано завдяки особливостям функціонування живих організмів, первісні та малопорушені ліси впливають на процеси кругообігу води в природі, формують стабільний режим опадів над суходолом, завдяки чому усувається або зводиться до мінімуму загроза повеней, посух та ураганів. Температурний режим планети також перебуває під суттєвим впливом лісових екосистем. Їх здатність контролювати вміст в атмосфері парникових газів, серед яких чільне місце посідають водяний пар та вуглекислий газ, дозволяє їм реагувати на коливання зовнішніх чинників формування клімату, таким чином земний клімат протягом сотень мільйонів років залишається в межах, за яких можливе існування рідкого Океану, що робить можливим розквіт життя та розвиток людської цивілізації. Лісові екосистеми здатні підтримувати родючість ґрунту. Всі ці складні процеси формують так звану функцію «біотичної регуляції», яка полягає у здатності лісових екосистем забезпечувати максимально сприятливі для всього живого умови навколишнього середовища [1 с. 80-85].

Тому винищення первісних лісових екосистем, або перетворення їх на експлуатовані ліси, що являють собою монокультурні деревні плантації, призводить до загрозливих кліматичних змін на регіональному та глобальному рівнях. Промислова експлуатація лісових екосистем приносить у короткостроковому періоді значні прибутки окремим державам та господарюючим суб'єктам. Таким чином, існує суперечність між екологічним значенням лісових екосистем та їх промисловою експлуатацією. Міжнародне право покликане сприяти узгодженню цієї суперечності, оскільки тільки у рамках міжнародної співпраці держав можливе створення такої ситуації, за якої збереження лісових екосистем виступатиме з фінансової точки зору більш прибутковим, ніж знеліснення та деградація лісів [1 с. 80-85; 2, с. 248].

Захист лісових екосистем уперше постав на порядку денному під час переговорів щодо кодифікації міжнародного права навколишнього середовища (МПНС) у 60-ті роки. Зі зростанням розуміння масштабів екологічної кризи та необхідності улагодити протиріччя між економічним розвитком та обмеженою несучою ємністю природних екосистем підвищувалася увага міжнародного співтовариства до МПНС, яке набуло стрімкого розвитку [3, с. 115]. Зростало і розуміння важливості збереження світових лісів. Під час Конференції з навколишнього середовища в Ріо-де-Жанейро організатори розраховували на прийняття юридично обов'язкової угоди щодо лісів, проте це стало неможливим через значний спротив країн, що розвиваються, які були незадоволені умовами, які їм пропонувало міжнародне співтовариство для компенсації економічних втрат, пов'язаних з припиненням промислової експлуатації лісів [3, с. 5]. Замість неї був прийнятий юридично необов'язковий документ, що отримав назву «Така, що немає зобов'язуючої юридичної сили, заява з викладом основних принципів для глобального консенсусу у відношенні збереження, раціонального використання та сталого розвитку усіх видів лісів». Також під час Конференції в Ріо був прийнятий ще один документ рекомендаційного характеру, так званий «Порядок денний на 21 століття», 11-а глава котрого цілком присвячена боротьбі зі знелісненням. Виходячи з рішень Конференції в Ріо, в 1995 році за підтримки Комісії ООН зі сталого розвитку була започаткована діяльність Міжурядової Панелі щодо лісів (IPF), яка у 1997 році була переформатована в Міжурядовий Форум щодо лісів (IFF), що діяв до 2000 року. Результатом їх роботи стало прийняття документу рекомендаційного характеру, а саме Пропозицій IPF/IFF для дії. У 2000 році відповідно до Резолюції Економічної та Соціальної ради ООН ECOSOC/2000/35 18 жовтня 2000 року був заснований Форум ООН (UNFF) з Лісів. Метою Форуму проголошувалося виконання положень міжнародної домовленості з лісів, що міститься у тексті резолюції та засновується на Пропозиціях IPF/IFF для дії. За рішеннями другої сесії Форуму була прийнята Міністерська декларація UNFF2 для Світового Саміту зі сталого розвитку 2002 року. Засновуючись на рішен-

нях 6-ої сесії UNFF6 була прийнята Резолюція Економічної та Соціальної ради ООН ECOSOC/2006/49, яка містить ряд пропозицій, що значною мірою підтримують міжнародні домовленості щодо захисту лісів та сталого лісокористування. Відповідно до рішень UNFF5, UNFF6 та UNFF7 була прийнята нова рекомендаційна заява щодо лісів, а саме «Такий, що не має обов'язкової юридичної сили інструмент по відношенню до всіх типів лісів», схвалений Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 31.01.2008 № 62/98, прийнятою 17 грудня 2007 року [4, с. 845; 5, с. 115; 6, с. 74-76].

Відповідно до цих документів міжнародне співтовариство визнає національний суверенітет держав над лісовими ресурсами, та відповідальність держав щодо збереження лісових екосистем. Держави розробляють та запроваджують Національні лісові програми (НЛП) з метою запровадження сталого лісокористування, вживаючи заходів для збільшення площі лісових насаджень на їх суверенних територіях шляхом висадки лісів та лісовідновлення, а також створення лісових плантацій. Визнається важливість заходів щодо збереження первісних лісів. Уся ця діяльність відбувається за усесторонньої фінансової, наукової та технологічної підтримки міжнародного співтовариства, особливо для держав, що розвиваються. На усіх рівнях приймаються заходи з метою забезпечення участі усіх зацікавлених сторін у процесі прийняття рішень щодо лісокористування, особливо, це стосується участі корінних народів. При цьому приймаються заходи для виявлення та збереження традиційного знання про ліс, що ним володіють корінні народи. На всіх рівнях запроваджуються механізми для стимулювання розвитку науки та освіти у сфері лісництва. Розвинуті країни застосовують недискримінаційні заходи по відношенню до імпорту лісової продукції з країн, що розвиваються, одночасно надаючи їм підтримки для прийняття рішень в усіх сферах, що не завдають шкоди навколишньому середовищу.

Хоча ці міжнародно-правові документи, що безпосередньо спрямовані на вирішення питань, пов'язаних з лісом, покладають на держави ряд добровільних зобов'язань, зокрема щодо розробки та запровадження науково обґрунтованих критеріїв і положень сталого лісокористування, у цілому, можна зробити висновок, що вони носять рекомендаційний характер, що зменшує їх ефективність [6, с. 74-76].

Існує ряд міжнародних угод імперативної сили, які опосередковано мають відношення до проблеми захисту лісів. Відповідно до статті 8 Конвенції про збереження біологічного різноманіття (КБР) від 5 червня 1992 року сторони беруть на себе зобов'язання щодо збереження та сталого використання лісових екосистем як осередків біорізноманіття. Також КБР просуває запровадження екосистемного підходу. Стаття 4.1.d Рамкової Конвенції ООН про кліматичні зміни (ККЗ) від 9 травня 1992 року та статті 2.1, 3.2 та 6.1 Кіотського протоколу до неї покладає на сторони зобов'язання сприяти раціональному використанню лісових екосистем, за яки-

ми визнається роль поглиначів і накопичувачів усіх парникових газів. Статті 2.2. та 4.2 (d) Конвенції Організації Об'єднаних Націй про боротьбу з опустелюванням від 17 червня 1994 року а статті 2.2. та 4.2 (d) закликають сторони до вжиття активних дій з метою попередження посухи, визнаючи захист лісових екосистем як один із елементів довготермінової комплексної стратегії для районів, уражених посухою. Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин від 23 червня 1979 року, що набула юридичної сили 1 лютого 1983 року, покладає на Сторони Конвенції обов'язок охороняти лісові екосистеми, що є важливими для збереження мігруючих видів. Також механізми для охорони окремих видів лісових екосистем закладені в Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення. Міжнародна угода щодо торгівлі тропічною деревиною 2006 року визнає важливість сталого лісокористування у тропічних лісах [6, с. 74-77; 5, с. 120; 7, с. 310].

Новим етапом в становленні міжнародно-правового захисту лісових екосистем стала розробка та запровадження ініціатив зі скорочення викидів парникових газів в результаті знеліснення та деградації лісів (скорочено REDD+) [8, с. 5]. Ці ініціативи, що являють собою перший більш-менш дієвий механізм фінансування лісових проєктів, поки що запроваджуються лише на добровільній основі в рамках міжнародно-правової боротьби з кліматичними змінами. Але вони не є досконалими, оскільки враховують лише один аспект функції лісових екосистем з підтримання сприятливих умов навколишнього середовища, розглядаючи їх у якості поглиначів та накопичувачів атмосферного вуглецю [9, с. 530]. Нерідко їх запровадження призводить до збільшення кількості лісових плантацій, інколи навіть на шкоду первісним та мало порушеним лісам. Інколи це відбувається через помилкове уявлення, згідно з яким, швидко зростаючі лісові посадки поглинають більше вуглецю, ніж лісова екосистема [10, с. 214]. Міжнародно-правовий режим запровадження REDD+ не містить приписів, що унеможливають цю руйнівну практику.

Таким чином, можна сказати, що заходи, запроваджені у рамках МПНС по відношенню до запровадження сталого лісокористування та захисту лісових екосистем, не відображають усього масштабу відповідної проблеми [2, с. 250; 5, с. 125; 6, с. 85]. Первісні лісові екосистеми продовжують знищуватися. Навіть в країнах, визнаних лідерами у запровадженні сталого лісокористування, лісові посадки регулярно вирубуються, і лісова екосистема постійно підтримується на стадії самовідновлення, коли вона не спроможна виконувати функції, що забезпечують біотичне регулювання умов навколишнього середовища [1, с. 81].

Необхідно розбудовувати сучасну міжнародно-правову джерельну базу у відношенні лісів. Це сприятиме виробленню єдиного бачення лісової екосистеми як основи збереження життя на Землі та єдиних міжнародно-правових стандартів розробки та запровадження політик та практик по відношенню до лі-

сів. Вирішення питання захисту лісових екосистем зачіпає дуже великий масив міжнародно-правових норм, тому ефективність спроб вирішення відповідних проблем лише за рахунок інших міжнародно-правових режимів викликає сумнів. Тому варто поновити роботу над розробкою спеціальної юридично обов'язкової конвенції щодо лісів, поєднуючи її з використанням інших міжнародно-правових документів [2, с. 250; 6, с. 84; 11, с. 47]. Враховуючи те, що повсякчас зростаючі темпи знеліснення матимуть катастрофічні наслідки для всього людства, міжнародне співтовариство має у цій конвенції визнати здатність лісів виконувати функцію «біотичної регуляції» та активізувати зусилля, спрямовані на їх захист та відновлення. Звичайно, окремі аспекти здатності лісових екосистем підтримувати сприятливі умови навколишнього середовища викликають дискусії в деяких фахівців через надзвичайну складність відтворення в лабораторних умовах природних процесів. Але це не має бути приводом для зволікання міжнародного співтовариства щодо прийняття заходів для збереження лісових екосистем. Як зазначає стаття 3.3 Рамкової Конвенції ООН про попередження кліматичних змін, там, де існує загроза серйозних

або необоротних втрат, недостатня наукова визначеність не повинна бути причиною для віддалення терміну прийняття заходів.

Будь які міжнародно-правові заходи, спрямовані на захист лісових екосистем, будуть ефективними лише за умови участі найбільшої кількості суб'єктів міжнародного права, а це може бути досягнуте лише за умови активного залучення фінансових ресурсів з усіх джерел, особливо для підтримки лісових проєктів в країнах, що розвиваються.

Висновки. Розбудова та систематизація міжнародно-правових норм по відношенню до лісів, що має здійснюватися шляхом прийняття спеціальної юридично обов'язкової конвенції, є обов'язковою умовою забезпечення ефективності міжнародно-правового внеску в вирішення основних проблем сучасного людства. Подальша діяльність у цій сфері потребуватиме серйозних наукових досліджень, зокрема в таких напрямках, як міжнародно-правові засади фінансування лісових проєктів, міжнародно-правовий захист прав людини, запровадження міжнародно-правової відповідальності за винищення лісових екосистем, визнання лісових екосистем у якості спільної спадщини людства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Makarieva A.M., Gorshkov V.G., Li B.-L. Revisiting forest impact on atmospheric water vapor transport and precipitation / Makarieva A.M. et al // *Theoretical and Applied Climatology* – Springer Science+Business Media, 2003. – № 111. – p. 79–96.
2. Непийвода В.П. Правове регулювання в галузі лісів: доба утвердження підтриманого розвитку / В.П. Непийвода; Академія правових наук України, Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва. – Київ, 2004. – 337 с.
3. Makabenta, L. Forests become the critical issue in Agenda XXI debates / Makabenta, L. // *Terra Viva* / – 1992. – June, 10. – P. 10.
4. Boyd W. Ways of seeing In *Environmental Law: How deforestation became an object of Climate Governance* / Boyd W. // *Ecology Law Quarterly*. – 2010. – № 37. – P. 843–916.
5. Catherine P. MacKenzie. Lessons from Forestry for International Environmental Law / Catherine P. MacKenzie // *Review of European Community & International Environmental Law*. – July 2012. – Volume 21, Issue 2. – P. 114–126.
6. Гордеева Е., Хансен В. Международное лесное право и национальное лесное право (на примере Фламандского региона королевства Бельгия) / Гордеева Е.М. // *Вопросы современной юриспруденции. Сборник статей по материалам XXIX международной научно-практической конференции*. – Н.-сб. : Изд. «СибАК», 2013. – 170 с. – С. 72–86.
7. Brunnee J., Nollkaemper A. Between the forest and the trees. An emerging international forest law / Brunnee J. // *Environmental conservation*. – 1996. – № 23. – P. 307–314.
8. Parker C., et al. *The Little REDD+ Book* / Parker C., et al. – Global Canopy Program. – 2010. – 71 p.
9. Takacs D. Forest Carbon Projects and International Law: A Deep Equity Legal Analysis / Takacs D. // *Georgetown International Environmental Law Review*, – 2010. – Vol. 22 – P. 521–558.
10. Luyssaert S. Old-growth forests as global carbon sinks / Luyssaert S. // *Nature*. – 2008 – P. 213–215.
11. М.О. Медведєва. Міжнародне право навколишнього середовища як галузь сучасного міжнародного права / М.О. Медведєва // *Українсько-грецький міжнародний науковий юридичний журнал «Порівняльно-правові дослідження»*. – Київ, 2009. – № 2. – С. 46–51.